

akademisk.ytringsfrihet@kd.dep.no

Vår ref.: 2021/153

Dato: 19.11.2021

Innspill til Ekspertutvalget for akademisk ytringsfrihet fra De nasjonale forskningsetiske komiteene

1. Innledning og oppsummering av forslag til tiltak

De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK) viser til dialog med Kari Bjørke i Kunnskapsdepartementet, og takker for muligheten til å gi innspill til arbeidet i Ekspertgruppen for akademisk ytringsfrihet. FEK er kjent med at Ekspertgruppen har hatt et møte med Elisabeth Staksrud, leder av Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Vi har videre fått opplyst at Ekspertgruppen har lest FEKs innspill til Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning, og at gruppen opplever at mange av utfordringene knyttet til akademisk frihet er kjent. FEK er derfor oppfordret til å komme med innspill til mulige tiltak, og mer spesifikt om det er hensiktsmessig at institusjonenes ansvar for å sikre akademisk frihet fastsettes i lov om organisering av forskningsetisk arbeid (forskningsetikkloven), ev. i universitets- og høyskoleloven (uhl.).

FEK består av tre nasjonale forskningsetiske komiteer, hhv. Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin og helsefag (NEM), Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) og Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). I tillegg kommer Nasjonalt utvalg for gransking av uredelighet i forskning (Granskingsutvalget) og Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget). Alle komiteer og utvalg er kollegiale organer bestående primært av forskere. Sekretariatet i FEK gir administrativ og faglig støtte til komiteene og utvalgene. Gjennom forebyggende arbeid og rådgiving, og gjennom gransking av saker om mulig uredelighet i forskning, skal FEK bidra til at forskning skjer i samsvar med anerkjente forskningsetiske normer og at samfunnet har tillit til forskning.

FEK fokuserer i det følgende på mulige tiltak for å verne om og styrke akademisk frihet, med spesielt henblikk på forslag til revideringer av relevant lovverk. Innspillene er gitt av hele forvaltningsorganet FEK, inkl. komiteer og utvalg. Kort oppsummert foreslår FEK følgende:

- a) Skille mellom vitenskapens frihet, akademisk frihet og ytringsfrihet, og sikre vitenskapelig frihet for all vitenskapelig forskning utenfor academia ved å grunnlovsfeste både akademisk frihet og vitenskapelig frihet.
- b) Tydeliggjøre at formidling til et bredt publikum er del av formålet for universiteter og høyskoler i uhl § 1-1., og ta inn formidling som del av den akademiske friheten i uhl. § 1-5.
- c) Knytte akademisk frihet til begreper som «god vitenskapelig praksis» og «anerkjente forskningsetiske normer» ved å harmonisere uhl. og forskningsetikkloven.

2. Vitenskapens frihet, akademisk frihet, forskningsetikk og formidling

Vitenskapens frihet

Vitenskapens frihet er en grunnleggende frihet i liberale rettsstater, og er en nødvendig forutsetning for den moderne vitenskapen som oppsto mot slutten av 1600-tallet. Den består av frihet til å velge *hva* det skal forskes på og på *hvilken måte*, og hvordan resultatene skal *formidles*. Vitenskapens frihet er ikke avgrenset til institusjonstyper eller fagområder: All forskning som følger god vitenskapelig praksis og anerkjente forskningsetiske normer må være fri.¹ Dette er også noe av begrunnelsen for at denne typen forskning nyter særlige rettigheter i lovverket, som for eksempel i helseforskningsloven, personopplysningsloven inkl. GDPR, og i uhl. § 1-5.

Akademisk frihet er mer enn yringsfrihet

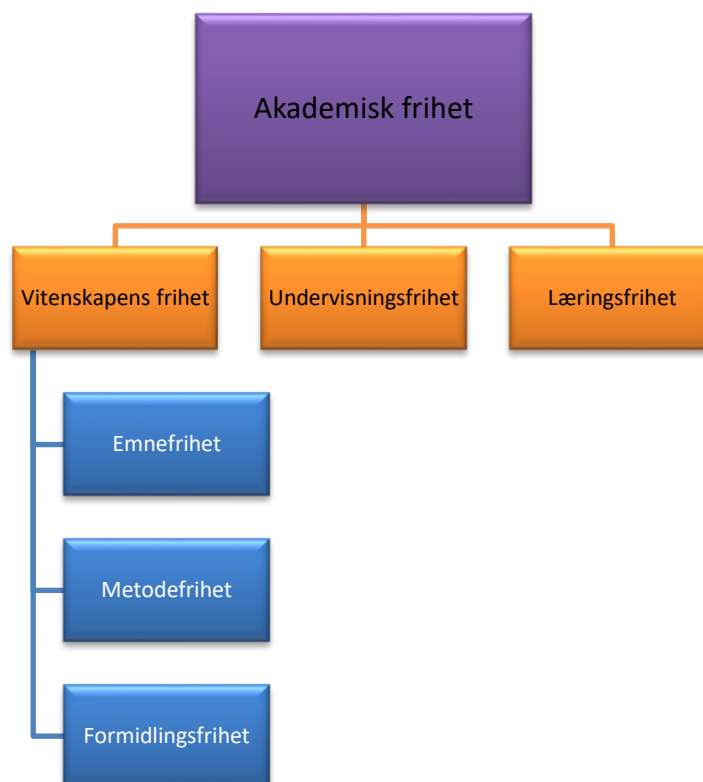
I den tyske tradisjonen som norsk høyere utdanning er basert på, består akademisk frihet av *vitenskapens frihet* sammen med retten til å lære bort (*lehrfreiheit*) og studentenes rett til å lære (*lernfreiheit*).²

---

¹ Ministerial Conference on the European Research Area (2020). *Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research*, s 1

² Kallerud, Egil (2006) *Akademisk frihet: en oversikt over spørsmål drøftet i internasjonal litteratur*. NIFU STEP Arbeidsnotat 18/2006, side 9

Akademisk frihet

I Norge har det vært diskutert om akademisk frihet utenfor academia skal lovfestes.³ Løsningen som ble valgt, var at forskningsinstitutter som mottar statlig grunnfinansiering «må legge til rette for at prinsippene om akademisk frihet skal gjelde for all offentlig finansiert forskning som utføres av forskere ansatt ved instituttet, så fremt det ikke kommer i konflikt med arbeidsgivers styringsrett. [...]»⁴

FEK mener det er minst to svakheter ved den valgte løsningen: For det første, er det lite relevant å referere til «prinsippene om akademisk frihet» når instituttsektoren ikke har undervisningsoppgaver eller studenter, jf. at akademisk frihet inkluderer undervisningsfrihet og læringsfrihet. Det er den vitenskapelige friheten som har relevans for instituttsektoren, ikke de øvrige delene av akademisk frihet. For det andre, sikrer ikke løsningen frihet for all vitenskapelig forskning som utføres utenfor academia, inkludert forskning som utføres innenfor

³ Stortinget, *Dokument 8:7 S (2009-2010)*, *Innst. 135 S (2009-2010)*

⁴ *Retningslinjer for statlig grunnfinansiering av forskningsinstitutter og forskningskonsern*, fastsatt ved kong.res. i 2008, revidert av Kunnskapsdepartementet 14. januar 2020

forvaltningsinstituttene eller forvaltningen for øvrig, ved sykehusene og i det private næringslivet. Det kan da stilles spørsmål om, og ev. på hvilke måter, det norske systemet sikrer vitenskapelig frihet i tråd med Bonn-deklarasjonen⁵ som regjeringen har sluttet seg til. Ikke minst kan det stilles spørsmål om det manglende rettsvernet for vitenskapelig frihet innskrenker eller hindrer formidlingen av vitenskapelige resultater til en bredere offentlighet. FEK mener en grunnlovfesting av den vitenskapelige friheten kan løse begge svakhetene i dagens system, som foreslått i del 3C nedenfor.

Åpenhet og forskeres ytringsfrihet

Vitenskapens ethos forutsetter åpenhet: Uten åpenhet er det ikke mulig å tilgjengeliggjøre forskning for samfunnet og for forskerfellesskapet, eller å etterprøve og kritisk gjennomgå eksisterende kunnskap i søken etter sannhet. Forskere kan ytre seg med grunnlag både i den generelle ytringsfriheten og i vitenskapens frihet. Mulighetene for å ytre seg på grunnlag av vitenskapens frihet kan imidlertid være snevrere fordi man må følge god praksis og forskningsetiske normer, som for eksempel normer om sannhetssøken eller respekt for menneskeverdet. Ytringsrommet for de vitenskapelige ytringene vil til gjengjeld kunne være videre enn for andre ytringer.⁶

I Ekspertgruppens mandat benyttes betegnelsene «akademisk ytringsfrihet» og «akademisk frihet» om hverandre. Det er noe uklart for FEK hva som menes med *akademisk ytringsfrihet*; om det skal forstås synonymt med akademisk frihet eller om det skal forstås som en videre ytringsfrihet enn den som følger av Grunnloven § 100. FEK ser ikke behov for å innføre betegnelsen «akademisk ytringsfrihet», da ytringsfriheten i Grunnloven § 100 også omfatter vitenskapelige ytringer fremsatt av akademikere.

Akademisk frihet og forskningsetikk

Det er en nær forbindelse mellom akademisk frihet og forskningsetikk. Forskningsetikk består av vitenskapelige og etiske prinsipper som er utviklet over lang tid, og som regulerer forskerfellesskapet kollektivt og individuelt. Akademisk frihet innebærer både rettigheter og

---

⁵ Ministerial Conference on the European Research Area (2020). *Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research*.

⁶ TOSLO-2009-43651 («Nedkvitne-saken»)

plikter. Forskerne er ofte opptatt av rettighetene, for eksempel knyttet til fritt valg av tema, metode og publiseringsmåte, mens forskningsetikken av enkelte blir betraktet som en hindring eller en form for styring. For FEK er det viktig å understreke at det snarere er motsatt: Forskningsetikk uttrykker ansvar og forpliktelser som *muliggjør* den akademiske friheten, heller enn å være en begrensning av den.⁷

Siden det er en nær forbindelse mellom akademisk frihet og forskningsetikk, vil FEK minne om nasjonale forskningsetiske retningslinjer som helt sentrale verktøy for å gjøre forskningsetiske vurderinger på forskningsinstitusjonene, og dermed for å fremme akademisk frihet. Både *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora, juss og teologi* (NESH 2016) og *Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi* (NENT 2016) formulerer anerkjente forskningsetiske normer som verner om og styrker akademisk frihet. Samtidig fremheves spesielt betydningen av forskningsformidling (Del F, *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora, juss og teologi* (NESH, 2016)).

Utfordring: Formidling

I de senere årene har akademiske ytringer og akademisk frihet vært på den offentlige agendaen i ulike sammenhenger og kontekster. Nedenfor har vi oppsummert de problemstillingene vi har sett nasjonalt og internasjonalt, uten at det er ment som en fasit eller en uttømmende opplisting:

- Instruksjon av forskere om forskningsinnhold og -metode, og om forskningsresultater og formidlingen av dem
- Hva akademikere, og forskere generelt, kan uttale seg om som forskere eller undervisere
- Mulighetene for å ytre seg, særlig kritisk, innenfor eksisterende strukturer (hierarki, midlertidighet, finansiering, insentivsystemer/indikatorer osv.)
- Ytringssikkerhet, særlig når forskere møtes med hets eller sjikane på sosiale medier, eller anklager om uredelighet eller «politisert forskning»

Det presset som skapes mot akademiske ytringer går i flere retninger og mellom ulike aktører. I noen tilfeller kan det være press fra samfunnet - politikere, næringsliv eller borgere - mot institusjonsnivået på universiteter og høyskoler, eller mot bestemte fagmiljøer eller enkeltforskere. I noen tilfeller kan det være ledelsen ved universiteter og høyskoler som utøver

---

⁷ Ibid.

press mot fagmiljøer eller enkeltforskere, for eksempel for å oppnå ekstern forskningsfinansiering eller for å tekkes eier. Det er også tilfeller der press utøves internt i forskersamfunnet mellom enkeltforskere eller fagmiljøer.

Felles for flere av problemstillingene vi har skissert ovenfor, er at de oppstår ved formidling av forskning eller akademias deltakelse i den bredere samfunnsdebatten. Åpenhet er en grunnleggende vitenskapelig norm, og formidling er derfor et sentralt element i vitenskapelig forskning. Det finnes flere forskningsetiske normer om formidling, inkludert om deltakelse i det offentlige ordskiftet.⁸ Normene kan brukes som rettesnor for å håndtere flere av problemstillingene som er listet opp ovenfor. Alle universiteter og høyskoler er forpliktet til å sikre at forskningsetiske normer blir fulgt, og til å gi opplæring i normene, jf. forskningsetikkloven § 5. Fra vår virksomhet vet vi at opplæring og kulturbygging står på agendaen ved universiteter og høyskoler fra forskningsetikkloven trådte i kraft i mai 2017. Med andre ord finnes det allerede et rammeverk for akademikerens etiske rett og plikt til å formidle. Det vi derimot opplever som en utfordring, er at institusjonenes og de ansattes ansvar for forskningsformidling ikke er tydelig nok i universitets- og høyskoleloven. Det er også en utfordring at de økonomiske insentivene for formidling i dagens finansieringsordning gjelder internvitenskapelig formidling, primært gjennom publisering av vitenskapelige artikler («Publiseringsindikatoren»). Evalueringen av indikatoren i 2014 viste at den påvirker sektoren i større grad enn den økonomiske innsatsen skulle tilsi. Formidling til en bredere offentlighet fremgår verken av uhl. eller av de økonomiske insentivordningene, og er på sett og vis blitt borte mellom andre lovpålagte forpliktelser. Manglende formidling kan på sikt skade forskningens omdømme og samfunnets tillit til forskning. Vårt hovedgrep for å rette opp de utfordringene vi ser, er å synliggjøre formidling som del av det institusjonelle og individuelle ansvaret etter universitets- og høyskoleloven.

3. Forslag til tiltak

Her tar vi utgangspunkt i det gjeldende regelverket, og kommer med innspill til mulige endringer i A) universitets- og høyskoleloven, B) forskningsetikkloven og C) Grunnloven. Forslagene

---

⁸ Se for eksempel retningslinjene nr. 41 og 44. i *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* (NESH 2016)

gjennomgås og begrunnes nedenfor. Vi tar forbehold om at vi ikke kjenner til hvilke av ytringsutfordringene Ekspertutvalget kommer til å ta utgangspunkt i, men forslagene våre er generelle og kan rettes inn mot et bredt spekter av problemstillinger.

A. Endringer i universitets- og høyskoleloven

Universiteter og høyskolars ansvar for både formidling og deltakelse i samfunnsdebatten fremgår av uhl. § 1-3 bokstavene c og e, men kan med fordel styrkes i §§ 1-1 (formål) og 1-5 (akademisk frihet).

Tiltak A.1: Forskning brukt som samlebetegnelse for forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid

Flere av lovens bestemmelser inneholder termen «forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid». FEK vil oppfordre utvalget og/eller departementet til å vurdere forenkling gjennom å bruke «forskning» som en samlebetegnelse for alle tre. Forskning og faglig utviklingsarbeid har lenge vært omtalt som ett, enten som FoU eller bare som forskning.⁹ De høyere kunstfaglige utdanningene har over lengre tid tatt til orde for at kunstnerisk utviklingsarbeid bør omtales som forskning, der lovens ordlyd i kapittel 1 har blitt sett på som en hindring for å få etablert en norsk ekvivalent til det etablerte internasjonale begrepet *artistic research*.¹⁰ I FEKs forslag nedenfor er *forskning* brukt som samlebetegnelse. Samtidig vil det bli mulig å fremheve de tre sentrale oppgavene: undervisning, forskning og formidling i § 1-5.

Tiltak A.2: § 1-1 bokstav c

Inspirert av forslaget fra Aune-utvalget i NOU 2020:3, foreslår vi følgende formålsbestemmelse:

§ 1-1. Formålet med universiteter og høyskoler

Universiteter og høyskoler skal

a) frembringe og formidle ny kunnskap basert på vitenskapelige og kunstneriske metoder i tråd med internasjonale standarder og anerkjente forskningsetiske normer

---

⁹ Se for eksempel St.meld.nr. 39 (1998-1999) *Forskning ved et tidsskille* (side 26)

¹⁰ Universitets- og høyskolerådet (2015). *Forskning og utviklingsarbeid innen fagområdet kunst* (side 35)

b) bidra til et høyt kompetansenivå i samfunnet, gjennom dialog, dannelse og personlig utvikling for den enkelte

c) bidra til en miljømessig, sosial og økonomisk bærekraftig utvikling.

I tråd med FEKs høringssvar til NOU 2020:3 foreslår vi at det tas inn en egen bestemmelse om verdigrunnlaget for høyere utdanning.¹¹ Et verdigrunnlag gir uttrykk for noe annet enn formålet med universiteter og høyskoler, og de bør av den grunn holdes atskilt for å gjøre loven mer pedagogisk og oversiktlig. En bestemmelse om verdigrunnlag kan for eksempel formuleres på denne måten:

Universiteter og høyskoler skal bygge virksomheten på prinsippene om sannhetssøken, respekt for menneskeverdet, vitenskapelig forskningsfrihet og akademisk frihet, og utbre forståelse for likeverd, demokrati, kritisk tenking, universell kunnskap og fri kunnskapsdeling.

Begrunnelse for forslaget:

Formålsbestemmelser angir som regel idealer som brukes som støtte for å fortolke de mer detaljerte bestemmelsene. Med forslaget fra FEK får man inn at høyere utdanning og forskning har som formål å gi noe tilbake til samfunnet som helhet, som ikke er tydelig nok i dagens ordlyd. Forskerne og institusjonene får også noe håndfast å vise til når de kritiseres for å formidle eller delta i samfunnsdebatten, som mangler i dagens ordlyd.

Ser man på bestemmelsens bakgrunnshistorie, ser man et tydelig skille mellom de offentlige utvalgenes forslag til ordlyd og ordlyden som departementet i sin tur oversendte til lovgiver og ble vedtatt som lov:

NOU 1993:24 (Bernt-utvalget)	Ot.prp.nr. 85 (1993-1994)	NOU 2003:25 (Ryssdal-utvalget)	Ot.prp.nr. 79 (2003- 2004)
Institusjonene har ansvar for å formidle	Institusjonene har ansvar for å	Formidle kunnskap fra høyere	[F]ormidler kunnskap om virksomheten og utbrer

¹¹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-nou-202-3-ny-lov-om-universiteter-og-hoyskoler/id2690685/?uid=1ded8fbe-6faa-41ae-af90-5d02a4f21c22>

kunnskap ut i samfunnet og for å utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater.	formidle kunnskap om virksomheten og for å utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater	utdanning og forskning, herunder om vitenskapelige metoder og resultater, til samfunnet for øvrig.	forståelse for og anvendelse av vitenskapelige og kunstneriske metoder og resultater, både i offentlig forvaltning, kulturliv og næringsliv
---	--	--	---

Utvalgenes forslag samsvarer seg imellom og følger anerkjente forskningsetiske normer om formidling. Departementets ordlyd er vesensforskjellig, der «formidle kunnskap om institusjonens virksomhet» høres ut som det man beskriver i en årsrapport e.l. Avgrensningen til offentlig forvaltning, kulturliv og næringsliv i gjeldende lov er uheldig fordi den ikke tar med formidling til den større offentligheten («deg og meg»). Dette er svakheter som kan begrense rommet og aksepten for formidling som en sentral del av akademikerens virksomhet.

Tiltak A.3: Endringsforslag til universitets- og høyskoleloven § 1-5

Tabellen nedenfor sammenstiller gjeldende ordlyd med tilleggs- og endringsforslag fra FEK markert med kursivert fet skrift:

Gjeldende rett	Forslag fra FEK
§ 1-5. <i>Faglig frihet og ansvar</i>	§ 1-5. Akademisk frihet og ansvar
§ 1-5 (1) Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet. Institusjonene har et ansvar for å sikre at undervisning, forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid holder et høyt faglig nivå, og utøves i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, kunstfaglige, pedagogiske og etiske prinsipper.	§ 1-5 (1) Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet. <i>Akademisk frihet gjelder for undervisning, forskning og formidling som utøves i overensstemmelse med god vitenskapelig, kunstfaglig og pedagogisk praksis og anerkjente forskningsetiske normer.</i>

<p>§ 1-5 (2)</p> <p>Universiteter og høyskoler har ellers rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag innenfor de rammer som er fastsatt i eller i medhold av lov.</p>	<p>§ 1-5 (2)</p> <p>Universiteter og høyskoler har ellers rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag.</p>
<p>§ 1-5 (3)</p> <p>Universiteter og høyskoler kan ikke gis pålegg eller instruksjoner om</p> <p>a) læreinnholdet i undervisningen og innholdet i forskningen eller i det kunstneriske og faglige utviklingsarbeidet</p> <p>b) individuelle ansettelses eller utnevnelser.</p>	<p>§ 1-5 (3)</p> <p>Universiteter og høyskoler kan ikke gis pålegg eller instruksjoner om</p> <p>a) læreinnholdet i undervisningen</p> <p>b) innholdet i forskningen</p> <p>c) innholdet i formidlingen av forskning</p> <p>d) individuelle ansettelses eller utnevnelser</p> <p>§ 1-5 (4)</p> <p>Universiteter og høyskoler skal sørge for åpenhet i forskning. Styret kan samtykke til utsatt offentliggjøring av forskningsresultater når legitime hensyn tilsier det. Det kan ikke avtales eller fastsettes varige begrensninger i retten til å offentliggjøre resultater utover det som følger av lov eller i medhold av lov.</p>
<p>§ 1-5 (4)</p> <p>Den som gir undervisning ved institusjon under denne lov har et selvstendig faglig ansvar for innhold og opplegg av denne innenfor de rammer som institusjonen fastsetter eller som følger av lov eller i medhold av lov.</p>	<p>§ 1-5 (5)</p> <p>Den som gir undervisning ved universitet eller høyskole har et selvstendig faglig og etisk ansvar for innholdet og opplegget i undervisningen.</p>

<p>§ 1-5 (5)</p> <p>Den som er ansatt i stilling hvor forskning eller faglig eller kunstnerisk utviklingsarbeid inngår i arbeidsoppgavene, har rett til å velge emne og metode for sin forskning eller sitt utviklingsarbeid innenfor de rammer som følger av ansettelsesforholdet eller særskilt avtale.</p>	<p>§ 1-5 (6)</p> <p>Den som utfører forskning tilknyttet universitet eller høyskole har rett til å velge emne og metode for sin forskning og til å offentliggjøre og formidle sine resultater i overensstemmelse med god vitenskapelig, kunstfaglig og pedagogisk praksis og anerkjente forskningsetiske normer.</p>
<p>§ 1-5 (6)</p> <p>Universiteter og høyskoler skal sørge for åpenhet om resultater fra forskning eller faglig eller kunstnerisk utviklingsarbeid. Den som er ansatt i stilling som nevnt i femte ledd har rett til å offentliggjøre sine resultater og skal sørge for at slik offentliggjøring skjer. Det relevante forskningsgrunnlaget skal stilles til rådighet i overensstemmelse med god skikk på vedkommende fagområde. Styret kan samtykke til utsatt offentliggjøring når legitime hensyn tilsier det. Det kan ikke avtales eller fastsettes varige begrensninger i retten til å offentliggjøre resultater utover det som følger av lov eller i medhold av lov.</p>	<p>[Gjeldende § 1-5 (6) er inkorporert i hhv. (4) og (6) ovenfor]</p>

Nedenfor følger en gjennomgang av forslagene til § 1-5 med begrunnelser:

Overskriften

Paragrafen lovfester akademisk frihet i norsk rett. Overskriften er imidlertid «Faglig frihet og ansvar», uten at forskjellen mellom faglig frihet og akademisk frihet er forklart i NOU 2006:19.

Vi opplever *faglig frihet* som et relativt avgrenset begrep som først og fremst gjelder frihet til å

velge forsknings- eller undervisningsspørsmål, metode osv. Det er ikke tvil om at paragrafen gjelder akademisk frihet, og slik sett kunne overskriften med fordel vært «Akademisk frihet og ansvar». I forarbeidene kan det forklares hvilke sider av akademisk frihet den dekker.

Oppbygning: Skille mellom institusjonell autonomi og individuell akademisk frihet

Paragrafen skiller mellom hhv. institusjonell autonomi og den (individuelle) akademiske friheten. Dette gjenfinnes man i oppbygningen av bestemmelsen, der de tre første leddene i dagens paragraf omhandler institusjonene, og de to neste (fjerde og femte ledd) gjelder den individuelle friheten. Sjette ledd avviker fra inndelingen fordi den handler om både institusjonelle og individuelle aspekter knyttet til åpenhet om resultater. FEK mener paragrafen vil bli mer pedagogisk ved å skille mellom hhv. de institusjonelle og de individuelle rettighetene og ansvarene. I vårt forslag gjelder de fire første leddene den institusjonelle autonomien, mens de to siste leddene gjelder den individuelle friheten.

§ 1-5 (1):

FEK foreslår følgende ordlyd i § 1-5 (1):

Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet. Akademisk frihet gjelder for undervisning, forskning og formidling som utøves i overensstemmelse med god vitenskapelig, kunstfaglig og pedagogisk praksis og anerkjente forskningsetiske normer.

Begrunnelse:

FEKs forslag tar utgangspunkt i gjeldende ordlyd, men vi ser behov for at virkeområdet for den akademiske friheten fremgår av bestemmelsen, og foreslår at det tas inn som andre setning. I gjeldende § 1-5 er ikke formidling nevnt under institusjonenes ansvar for akademisk frihet, bortsett fra sjette ledd som pålegger institusjonene «åpenhet om resultater». FEK mener det er viktig å synliggjøre at akademisk frihet også gjelder ved formidling, enten formidlingen skjer internt i forskersamfunnet eller gjennom forskningsbasert undervisning eller allmenn formidling til offentligheten.

Lovens ordlyd setter «anerkjente vitenskapelige, kunstfaglige, pedagogiske og etiske prinsipper» som en positiv plikt for å kunne påberope seg akademisk frihet. FEK støtter dette

utgangspunktet, men tar til orde for å erstatte «prinsipper» med «god praksis». Begrepet «god vitenskapelig praksis» er et innarbeidet begrep internasjonalt, og inngår også i det norske begrepsapparatet for forskningsetikk. Det kombinerer forskningspolitiske og forskningsetiske rammeverk, blant annet som et sentralt element i Bonn-deklarasjonen. Ved å ta inn god praksis i stedet for prinsipper, synliggjør man at innholdet forvaltes kollektivt av et fagfellesskap, som er nivået mellom institusjon og individ. Dette er vesentlig for å sikre vitenskapens, kunstens og akademias autonomi.¹² Videre foreslår vi å ta inn *anerkjente forskningsetiske normer* for å synliggjøre sammenhengen mellom universitets- og høyskoleloven og forskningsetikkloven. *Anerkjente forskningsetiske normer* omfatter skrevne og uskrevne normer på alle fagområder, inkludert innenfor kunstnerisk forskning. Normene omfatter også god vitenskapelig praksis, men vi foreslår å ta inn begge begrepene for å synliggjøre at god vitenskapelig praksis er likestilt med kunstfaglig og pedagogisk praksis.

I gjeldende ordlyd er det tatt inn at undervisning og FoU skal holde et høyt faglig nivå. FEK setter spørsmålsteget ved dette, da akademisk frihet tradisjonelt ikke har vært knyttet til et kvalitetskrav; også mindre god undervisning og forskning kan utføres innenfor rammene av den akademiske friheten dersom god praksis og etiske normer er fulgt. «Høyt faglig nivå» er en subjektiv vurdering som endres over tid, som gjør den lite egnet i en paragraf om akademisk frihet. Kvalitetskrav fremgår dessuten av andre paragrafer i loven, så isolert sett er det ikke behov for et kvalitetskrav i § 1-5.

Aune-utvalget har i NOU 2020:3 foreslått å presisere at UH-institusjonene skal fremme og verne om de ansatte som utøver den akademiske friheten. FEK støtter ikke koblingen mellom akademisk frihet og ansettelse, verken i paragrafens første ledd eller i etterfølgende ledd, fordi det utelukker viktige grupper som klart er omfattet av den akademiske friheten. Dette gjelder for eksempel stipendiater som er ansatt andre steder enn på gradsgivende institusjon, typisk utenfor akademia; emerituser som fortsatt forsker eller underviser ved institusjonen uten å være ansatt der; og de som gjennomfører forskningsprosjekter basert på *brukerforskning* uten å være ansatt på institusjonen (dvs. «brukerne»). Disse gruppene har en nær tilknytning til hele eller deler av den akademiske virksomheten ved universiteter og høyskoler, og har samme behov for at institusjonene fremmer og verner deres akademiske frihet som det ansatte ved institusjonen har.

---

¹² Heine Andersen (2017). *Forskningsfrihet. Ideal og virkelighet*. Hans Reitzels Forlag

§ 1-5 (2)

FEK foreslår følgende ordlyd i § 1-5 (2):

Universiteter og høyskoler har ellers rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag.

Begrunnelse:

Ordet «ellers» er svært viktig å beholde for å synliggjøre at friheten som gis gjennom institusjonell autonomi må forvaltes ansvarlig gjennom å følge god praksis og anerkjente forskningsetiske normer.¹³ Dette sikrer at den institusjonelle autonomien ikke blir misbrukt av institusjonene.

FEK foreslår å ta ut avgrensningen «innenfor de rammer som er fastsatt i eller i medhold av lov» fordi det kan gi en uforholdsmessig inngripen i den institusjonelle autonomien og den akademiske selvreguleringen.

§ 1-5 (3)

FEK foreslår følgende ordlyd i § 1-5 (3):

Universiteter og høyskoler kan ikke gis pålegg eller instruksjoner om

- a) læreinnholdet i undervisningen**
- b) innholdet i forskningen**
- c) innholdet i formidlingen av forskning**
- d) individuelle ansettelse eller utnevnelser**

Begrunnelse:

FEKs forslag baseres i all hovedsak på gjeldende ordlyd i § 1-5 (3), men lister opp hvert av de ulike elementene for seg for å tydeliggjøre at de er separate og har ulikt innhold. I tillegg er

---

¹³ Synliggjort i uttalelse fra NESH om NLA Høgskolens ansvar for forskningsetikk (sak nr. 2021/46)
<https://www.forskningsetikk.no/om-oss/komiteer-og-utvalg/nesh/uttalelser/uttalelse-om-nla-hogskolens-ansvar-for-forskningsetikk-202146-jf.-2020168/>

formidling tatt inn i bestemmelsen for å sikre frihet til å formidle. Dette vil kunne bidra til å styrke yringsretten for forskere og forskningsinstitusjoner.

§ 1-5 (4)

FEK foreslår følgende ordlyd i § 1-5 (4):

Universiteter og høyskoler skal sørge for åpenhet i forskning. Styret kan samtykke til utsatt offentliggjøring av forskningsresultater når legitime hensyn tilsier det. Det kan ikke avtales eller fastsettes varige begrensninger i retten til å offentliggjøre resultater utover det som følger av lov eller i medhold av lov.

Begrunnelse:

FEK mener det vil være hensiktsmessig om universiteter og høyskolars ansvar for åpenhet i forskning formuleres bredere enn i dag. Etter gjeldende ordlyd i § 1-5 (6) skal institusjonene «sørge for åpenhet om resultater». Åpenhet er et grunnleggende forskningsetisk prinsipp som omfatter mer enn åpenhet om resultater, og inkluderer for eksempel åpenhet om finansiering og interesser og det å gi åpen tilgang til forskning og forskningsdata. En bredere tilnærming til åpenhet er også i tråd med det forskningspolitiske begrepet Open Science.¹⁴ Å gi institusjonene i oppgave å sørge for åpenhet i forskning bidrar til større samsvar mellom loven og det som allerede følger av forskningsetiske normer og ulike forskningspolitiske initiativ.

Den vitenskapelige normen om åpenhet, og da særlig åpenhet om forskningsdata og -resultater, settes under press av andre hensyn, som for eksempel personvern, opphavsrett, nasjonal sikkerhet osv. FEK ser at det kan være behov for en lovhjemmel om utsatt offentliggjøring, men vil samtidig understreke viktigheten av at adgangen til utsettelse begrenses, gjerne slik det er gjort i gjeldende ordlyd.

§ 1-5 (5)

FEK foreslår følgende ordlyd i § 1-5 (5):

Den som gir undervisning ved universitet eller høyskole har et selvstendig faglig og etisk ansvar for innholdet og opplegget i undervisningen.

---

¹⁴ Se for eksempel EU for en bred tilnærming til begrepet Open Science: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/open-science_en

Begrunnelse:

FEKs forslag er basert på gjeldende ordlyd i § 1-5 (4), men «institusjon under denne lov» er erstattet med «universitet eller høyskole» som vi mener er tydeligere/lettere å forstå. Vi foreslår også å legge til «etisk» sammen med det faglige ansvaret for undervisningen, som er i tråd med det vi anser som etablert praksis.

Videre foreslår FEK å ta bort begrensningen av friheten i den siste delen av gjeldende ordlyd. FEKs erfaring er at forskere kan oppleve å bli presset i bestemte retninger av institusjonene, det være seg fra eierne (private eller statlige) eller den faglige eller administrative ledelsen. Begrensningene i undervisningsfriheten utgjør omtrent like mye av lovteksten som friheten selv, og tar såpass stor plass at fokuset vris fra å verne en frihet til hvordan friheten kan begrenses. Dersom det anses nødvendig å begrense hhv. undervisningsfriheten og forskningsfriheten (§ 1-5 (6) i FEKs forslag, omtalt nedenfor), mener vi det vil være mer pedagogisk å samle begrensningene i et eget ledd – for eksempel som § 1-5 (7).

§ 1-5 (6)

FEK foreslår følgende ordlyd i § 1-5 (6):

Den som utfører forskning tilknyttet universitet eller høyskole har rett til å velge emne og metode for sin forskning og til å offentliggjøre og formidle sine resultater i overensstemmelse med god vitenskapelig, kunstfaglig og pedagogisk praksis og anerkjente forskningsetiske normer.

Begrunnelse:

Forslaget fra FEK forener de faglige frihetene med frihetene til offentliggjøring og formidling av forskningsresultater i én bestemmelse. Vårt forslag går ut på at friheten utløses ved utførelse av forskning i tilknytning til et universitet eller en høyskole, ikke bare gjennom ansettelse. Vi viser til det som er forklart ovenfor om § 1-5 (1) om at det er flere enn de som er ansatt ved universiteter og høyskoler som har behov for vern av sin akademiske frihet. På samme måte som for akademisk frihet i form av undervisningsfrihet, omtalt ovenfor i § 1-5 (5), bør begrensninger av forskningsfriheten unngås. Dersom det er behov for begrensninger av de individuelle frihetene, bør disse samles i et eget ledd.

B. Forskningsetikkloven § 1¹⁵

FEK foreslår at god vitenskapelig praksis tas inn i forskningsetikkloven igjen, i § 1 som er formålsbestemmelsen, for eksempel på denne måten:

§ 1. Formål

Loven skal bidra til at forskning i offentlig og privat regi skjer i henhold til **god vitenskapelig praksis** og anerkjente forskningsetiske normer.

Begrunnelse: God vitenskapelig praksis, også omtalt som *god forskningspraksis*, er et innarbeidet begrep nasjonalt og internasjonalt. Det er helt sentralt blant annet i Bonn-deklarasjonen om vitenskapelig forskningsfrihet som regjeringen nylig sluttet seg til, og i ALLEA Code of Conduct for Research Integrity som forskningsinstitusjoner er forpliktet å følge ved tildelinger av forskningsmidler fra EU/ERC. Begrepet viser til visse normer som er ufravikelige når man utfører vitenskapelig forskning, herunder prinsippet om *åpenhet*. Disse ufravikelige normene forplikter både forskningsinstitusjoner og enkeltforskere. Ved å lovfeste at all forskning skal følge god vitenskapelig praksis og anerkjente forskningsetiske normer, kan man bidra til å sikre ytringsfrihet for alle som utfører forskning som følger god vitenskapelig praksis, uavhengig av hva slags institusjonstype de utfører forskningen ved.

God vitenskapelig praksis var et sentralt begrep i den forrige forskningsetikkloven.¹⁶ Selv om begrepet ikke fremgår av ordlyden i dagens lov, er det fortsatt bruddene med god vitenskapelig praksis som utgjør kjernen i begrepet *vitenskapelig uredelighet*.¹⁷ Ved å ta inn god vitenskapelig praksis i forskningsetikkloven igjen, skapes det en sammenheng mellom uhl. og forskningsetikkloven som mangler i dag, ikke minst med hensyn til institusjonenes plikt til å gi forskningsetisk opplæring. FEK viser til at Riksrevisjonen har trukket frem opplæring i forskningsetikk som et kritikkverdig forhold ved statlige universiteter og høyskoleers oppfølging av forskningsetikkloven.¹⁸

---

¹⁵ Lov av 28. april 2017 nr. 23 om organisering av forskningsetisk arbeid

¹⁶ Lov av 30. juni 2006 nr. 56 om behandling av etikk og redelighet i forskning

¹⁷ Se Prop.nr. 158 L (2015-2016), punkt 5.2.2.3

¹⁸ Riksrevisjonens rapport om forskningsetikk i universitets- og høyskolesektoren. Rapport i Dokument 1 (2021-2022)

C. Vitenskapelig frihet utenfor academia – behov for grunnlovfesting

Ekspertgruppens mandat gjelder akademisk frihet og akademiske ytringer, og særlig lovreguleringen i universitets- og høyskoleloven. Som vi har omtalt ovenfor, inngår *vitenskapelig frihet* i den akademiske friheten.

FEK mener akademisk frihet bør tas inn i Grunnloven, og at det er hensiktsmessig at den inngår i en videre bestemmelse som inkluderer kunstens og vitenskapens frihet.¹⁹

Begrunnelsen er at disse frihetene er grunnleggende premisser for en liberal rettsstat som ikke bør undergraves gjennom alminnelige lover.²⁰ Frihetene bør sikres i Grunnloven mens behovet for vern er lite aktuelt; den dagen behovet blir aktuelt vil det allerede være for sent.

Ordlyden kan for eksempel ta utgangspunkt i formuleringen i den tyske grunnlovsbestemmelsen, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland artikkel 5 (3):

Kunst und Wissenschaft, Forschung und Lehre sind frei. Die Freiheit der Lehre entbindet nicht von der Treue zur Verfassung.

En norsk versjon vil kunne være:

Kunst og vitenskap, forskning og undervisning er frie. Undervisning må respektere idealene som Grunnloven er bygget på.

Alternativt to varianter som tar utgangspunkt i forslagene som ble fremmet under Stortingsbehandlingen i 2014:²¹

Akademias, kunstens og den vitenskapelige forskningens frihet skal respekteres.

Eller

Det paaligger Statens Myndigheter at respektere Kunstens og Videnskabens Frihed.

---

¹⁹ UNESCO (2017). [Recommendation on Science and Scientific Researchers](#); Ministerial Conference on the European Research Area (2020). [Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research](#).

²⁰ Ref. artikkel 85 og «akademiske ytringer» i GDPR, jf. [Birkeland og Enebakk 2018](#)

²¹ Stortinget Dokument 12:31 (2011-2012) <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Grunnlovsforslag/2011-2012/dok12-201112-031/1/>

FEK stiller seg til rådighet for ytterligere dialog med Ekspertgruppen, og ønsker gruppen lykke til med arbeidet.

På vegne av De nasjonale forskningsetiske komiteene,

Vennlig hilsen

Helene Ingierd

Direktør, FEK